

néhány: *Arany, Nyeste*), illetőleg századunkban alkotott olyan nevek, amelyeknek már van névviselője is: *Ajándék, Napsugár*.

A kutatást folytatom, s a Nyelvtudományi Intézet által engedélyezett neveket is számolva, kb. 2000 női névről kell eldönteni, hogy mi volt (lehet) a névadás aprópója. A megoldás a jövő feladata lesz.

MIZSER LAJOS

A névváltoztatásokról

Legyen szabad mondandómat egy történettel kezdenem.

Néhány évvel ezelőtt az egyik Szabolcs megyei községben egy *Golgovszki* nevű magyar állampolgárt, aki tsz-tag volt, kellett megkeresnem. Amikor a községbe érkeztem, a járó-kelő embereket, fiatalokat és idősebbeket kérdeztem meg, merre találhatom *Golgovszki* Józsefet. Az illetőt senki sem ismerte a faluban, úgy nyilatkoztak, hogy ezt a nevet sohasem hallották, nem tudtak arról, hogy ilyen nevű ember (család) valaha is lakott volna a községben. Ezért a hivatalhoz, pontosabban a községi tanács elnökéhez fordultam, aki községbeli ember volt, de ő sem tudott ilyen nevű emberről. Megkérdeztük tehát a tanácsi dolgozókat, s a pénzügyi szakember az adófizetési naplóból megállapította, hogy van ilyen nevű, s megmondta a pontos lakcímet is. A tanácselnök akkor közölte, hogy ezt a személyt nem *Golgovszki*-nak hívják, hanem *Galgóci*-nak. *Galgóci* (azaz *Golgovszki*) József túl van a 70. életévén, mindig a községben lakott, sőt, amennyire ő tudja, még a nagypjának a nagypja is ott lakott, s a községben őket is *Galgóci* néven ismerték. Tudott arról, hogy a hivatalos neve más, mint ahogyan a községben hívják. Elbeszélése szerint a *Galgóci* nevet az ősei a község lakóitól kapták, azaz az idegen hangzású nevet a község lakói „értelmesítették”. A községben régen is voltak, most is élnek *Galgóci* nevűek, ezek nem vérrokonai, velük nincs rokonságban, de a hasonló hangalak (*Golgovszki* – *Galgóci*) és a magyar fülnek ismerősebb településhely neve (I. Sajógalgóc, Borsod-Abaúj-Zemplén megye) alapul szolgálhatott arra, hogy a helynévből -i képzővel a közösség egy új, a számára „értelmesebb” nevet adjon. A *Galgóci* név nem ragadvány- vagy gúnynév. A gúnynév, a ragadványnév általában sérti az önérzetet. *Golgovszki* nem haragszik a közösségtől kapott *Galgóci* névért, sőt bemutatkozásakor ezt a nevet említi. A fiát és leányait a községben ugyancsak *Galgóci* néven említik. A lakhelyükön azonban nem. A fia Leninvárosban él, ott *Golgovszki* a neve, így hívják a munkatársai is.

Az, hogy a közösség alkalmadtán nevet ad valakinek, nem vitatható tény. Mégis legyen szabad a XIX. századi hivatalos névváltoztatásokból néhány példát említenem a családnév-változtatási kérelmek alapján. *Engloher* Artur így indokolja kérelmét: „Minthogy ... születésem napjától kezdve egész a mai napig sohasem tudtam, hogy más nevem van, mint '*Hajnyi*' ... és miután iskolában, katonaságnál és egyáltalán mindenütt csak '*Hajnyi*' néven neveztettem ...”. Más volt tehát a hivatalos neve, erről nem is tudott, és más volt a közösségben használatos neve, ezt ismerte maga is. *Teichengraber* Mihály a *Tavasí* nevet az indoklásban leírtak szerint a „nép által” kapta, így hívták a katonaságnál is. *Paulikovics* Mihályt a munkahelyén *Pauli*-nak ismerik. *Danczinger* Ágoston csak a házasságkötéskor tudta meg, hogy ez a hivatalos neve, mert

mindig *Bauer*-nek hívták a közéletben. Az említett esetekben csak annyi a közös, hogy nevüket a közösségtől kapták, a névadás oka azonban más és más lehet. Így pl. a nevelőszülő nevével jelölik a nevelt (nem örökbe fogadott) gyereket. Annyi bizonyos, hogy azok, akik a közösségtől kapott név viselésére kértek engedélyt, nem ragadvány- vagy gúnynévként viselték azt. (Megjegyezzük, hogy a névváltoztatás oka nem a névszépítés vagy a névmagyarosítás elsősorban, hanem anyagi érdekekkel függött össze. Vö. Nyr. CI, 31–40.)

Rónai Béla 1982-ben a Tolna megyei földrajzi neveket vizsgálva népetimológiával keletkezetteket említ a dolgozatában (vö.: RÓNAI BÉLA, A népetimológia földrajzi neveinkben. NÉ. 7, 9–18). „A vizsgálódásba bevont népetimológias földrajzi nevek abban mind megegyeznek, hogy létrejöttükben az értelmessé tételnek meghatározó szerepe van. Az egyszerű, nyelvészeti szempontból képzetlen emberben is megvan az igény, hogy az őt körülvevő valóságot, benne a nyelvi valóságot, a nevek valóságát is ön maga számára érthetővé, felfoghatóvá tegye” – írja Rónai. Az elmondott történet és a Rónaitól vett idézet inspirált arra, hogy a családnevek világában népetimológias alakulatokat keressek. Úgy vélem, találtam is ilyeneket.

Mindenekelőtt azonban a népetimológiával kapcsolatban kell egy-két gondolatot megemlítenünk. A népetimológiát mint nyelvi jelenséget már sokan vizsgálták, de keletkezését, szerepét, jelentőségét illetően még ma is eltérő véleményeket olvashatunk. Az ÉKsz. meghatározása szerint: „Szokatlan, kül(önösen) idegen szónak az anyanyelv v(ala)mely ismert szavához v(agy) szavaihoz hasonlóvá alakítása”. B. LŐRINCZY ÉVA így fogalmaz: „Népetimológián – mint ismeretes – egyrészt azt a szóalkotási módot értjük, melynek segítségével a beszélő valamely számára idegen, meg nem értett szót saját anyanyelve eszközeinek felhasználásával próbál érthetővé tenni; másrészt pedig e szóalkotó tevékenység eredményét” (vö.: Az alak, a jelentés és a mondatkörnyezet együttes hatása a népetimológiák kialakulásában. NytudÉrt. 83. sz. 355). A fogalom meghatározására irányuló ismert törekvések alapján joggal vallhatjuk, hogy a népetimológia „mindenképpen bonyolult jelenség, s ... noha még nincs pontosan sem meghatározva, sem körülhatárolva, mégis élő tényező minden nyelv történetében és életében, tehát számolnunk kell vele mind a nyelvtörténeti, mind a leíró kutatásokban” (NevVil.³) – idézi Rónai. Az idézet szerint tehát ez a bonyolult nyelvi jelenség létező valóság, s mint ilyen megtalálható a tulajdonnevekben is.

Föltehető a kérdés: vajon névváltoztatásnak kell-e tekintenünk a *Golgovszki* > *Galgóci* névvel kapcsolatos nyelvi jelenséget. Véleményünk szerint igen. Az ÉKsz. szerint a névváltoztatás: „V(ala)mely tulajdonnév, kül(önösen) családnév hiv(atalos) engedéllyel való megváltoztatása”. Véleményünk szerint kétféle névváltoztatásról kell beszelnünk: hivatalos és nem hivatalos névváltoztatásról. Az utóbbiban több a népetimológiával keletkezett, de a hivatalos névváltoztatások között is megtalálhatjuk. Amint előbb láttuk, a XIX. századi hivatalosan nevet változtatók kérelmében is sokan említették indokként, hogy a kért nevet vagy ők, vagy ősük a néptől, a közösségtől kapták, s ezt a nevet kívánják viselni. Ők tehát „szentesítették” azt a nevet, amelyet nem maguk választottak.

KÁLMÁN BÉLA a földrajzi neveket illetően ’írási népetimológiá’-s alakulatokat is közöl (vö. NevVil. 197), feltételezi, hogy a tudálekos íródéakoknak és más hivatalnokoknak is szerepük lehetett a „népetimológiával” alakult nevek létrehozásában

(NevVil. 194). A hivatalos és a nem hivatalos családnév-változtatások között is vannak ilyenek. Példaként említem meg, hogy *Záhn* Antal nevét az egyik hivatalnok a bejegyzéskor *Zalán*-nak írta. Minden hivatalos iratot e névre címezték a *Záhn* Antal részére, még a katonai behívót is. Az elírásból származó *Zalán* nevet ávette a közösség is. *Záhn* Antal nemcsak nem tiltakozott ellene, hanem örömmel vette tudomásul. E néven hívták a katonaságnál is. Leszerelése után az elírásból származó név viselésére kért engedélyt a hatóságtól. Népetimológiával keletkezett névnek kell ezt tekintenünk még akkor is, ha egy hivatalnok elhallásból, elírásból „adta”, mert a név viselője és a közösség átvette azt. Hasonló, de mégis más eset a következő. Nyíregyházára a XVIII. sz. második felében többségükben szlovák anyanyelvűeket telepítettek (vö. OROSZ B., Nyíregyháza XVIII. századi betelepítése a családnévek tükrében. MNy. XIX, 81–89). Jöttek azonban magyar anyanyelvűek is, s az „öslakosság” is magyar anyanyelvű volt. Megvolt tehát a lehetőség arra, hogy az idegen hangzású nevet a magyar anyanyelvűek „értelmesítsék”. Így, de elírásból keletkezett a szlovák anyanyelvű *Bieli* Mihály neve. Ő is *Billi* névre kapta a hivatalos iratokat, mint az említett *Záhn* a *Zalán* címzeteket. Arról nincs tudomásunk, hogy a *Billi* név átment-e a köztudatba, a lehetőség megvolt erre, ezért nem tartjuk valószínűtlennek. Ezt megerősíti az is, hogy csak a XIX. sz. végén kértek névváltoztatási engedélyt, ugyanis amíg a köznyelvi *bili* (éjjeli-edény) szónak a szlovák anyanyelvű számára nem volt jelentése, nem törődött a kapott névalakkal. Akik már tudtak magyarul, *Fehér*-re változtatták a nevüket. (Az elírásból, elhallásból származó névváltoztatásokra a többi példát l. Nyr. CI, 35–6.) Annyi bizonyos, hogy más nevet kapott, mégpedig úgy, hogy az eredeti írott névalakot a hivatalnok egy hasonló írott névalakra „változtatta”, olyanra, amelynek a magyar nyelvben jelentése is van. Ennyiben tehát népetimológias névalakulatnak kell tekintenünk. A név népetimológias mivoltát legfeljebb akkor vitathatnánk, ha biztosan tudnánk, hogy azt a közösség nem vette át.

Népetimologikus mivoltuk nem vitatható az olyan nem hivatalos névváltoztatásoknak, amelyeket a közösség azért adott és használt, mert az idegen hangzású névnek nemcsak jelentése nem volt a számára, hanem ki sem tudta ejteni. (A hivatalos változtatottak között is sok ilyen van, de a már korábban említetteken kívül a többség nem a közösségtől kapott név viselésére kért engedélyt.) Erre szándékosan nem a Nyíregyházára telepítettek közül említek példát, hanem inkább a Nyíregyházához 12 kilométerre levő Napkor község névanyagából.

A községben két *Spin(y)hért* nevű család él. Vérszerint nem rokonok. Az ősök sem voltak rokonságban. Az egyik családnak *Pintér* lett a közösségben használatos neve, a másik családot pedig a ma élő családtagok dédanyjának családi nevével jelölik: *Pucser*. A *Pintér* névalak kétségtelenül az „értelmesítés” eredménye, tehát népetimologikus, a *Pucser* névalakot azonban inkább megkülönböztető, ragadványnévnek kell tekintenünk.

Azokban a községekben, városokban, ahova valamikor szlovák anyanyelvűek települtek, gyakori a *Szlovenszki* név. Megtalálható ez Napkoron is, bár ide valószínűleg Nyíregyházáról került a család. Ezt a nevet *Szolenszki* alakra „változtatta” a közösség. Ez látszólag nem „értelmesítés”, csupán a magyar nyelv törvényeinek alkalmazását láthatjuk benne: *Szlovenszki* > *Szolvenszki* > *Szolenszki*. Nem más ez, mint a mássalhangzó-torlódások feloldásának egy sajátos módja.

Chamík János családjának *Kanik* a közösségben használt családi neve. Ez a család (az apa cipész) hivatalosan *Havasi*-ra változtatta a nevét. Nyilván azért, mert a közösségtől kapott névalaknak pejoratív jelentése is van. Egészen bizonyos, hogy a közösségtől nem ragadvány- vagy gúnynévként kapták a *Kanik* nevet.

Összefoglalva: Dolgozatomban azt akartam igazolni, hogy nemcsak hivatalos névváltoztatás létezik, hanem olyan is, amely a hivatalos nyilvántartásokban nem szerepel; csak a közösség, mégpedig a lakóközösség, illetve a nevet viselő személyt ismerő közösség használja. E nevet a közösség adta, számos esetben olyan nevet adott, amelyet népetimológiával keletkezett névalaknak kell tekintenünk.

Ezeket a nem hivatalos névváltoztatásokat érdemes lenne országosan összegyűjteni, rendszerezni, tipizálni több okból is. A bemutatott példák közül is lehet következtetni arra, hogy ezeknek a közösségtől kapott, többnyire a név viselője által elfogadott, nem ragadvány- vagy gúnyneveknek megvan a sajátosságuk, típusokba sorolható névalakok. Ezzel csak gazdagodhatna a névtudomány, hiszen választ kaphatnánk néhány olyan kérdésre is, ami a közösségi névadást illeti.

OROSZ BÉLA

Zala megye XVIII. századi népességösszeírásai és egyházlátogatási jegyzőkönyvei (1745–1771)

Amikor Zala megyében az élő hely- és személynevek összegyűjtése és feldolgozása után (I. Zala megye földrajzi nevei. Zalaegerszeg, 1964.; ÖRDÖG, Személynévizsgálatok Göcsej és Hetés területén. Bp., 1973.; UŐ., Zala megye helységneveinek rendszere. Bp., 1980., 1981.; BENCZÉNÉ NAGY ESZTER–FÜLÖP ISTVÁN–MARKÓ IMRE LEHEL, Zalaegerszeg utcanévei. Zalaegerszeg, 1977.) a névtudomány területén tovább kívántunk munkálkodni, akkor a népi állatnevek rendszeres gyűjtése, továbbá az időközben Zalához visszakерült Keszthely és környéke földrajzi neveinek az összegyűjtése és adattárba való szerkesztése mellett (I. Zala megye földrajzi nevei. II. A keszthelyi járás. Bp., 1986.) a történeti hely- és személynevek felé kellett fordulnunk. Markó Imre Lehel befejezte a ZMFN. I. kötetének kiegészítéseként 260 település XIX. századi földrajzi neveinek gyűjtését, és ez a fenti mű III. köteteként várhatóan 1987-ben meg is jelenik. Magam pedig kilenc évvel ezelőtt a történelmi Zala megye XVIII. századi személyneveivel kezdtem el foglalkozni.

a) A tridenti zsinat (1545–1563) a régi katolikus szokást, az egyházmegyei püspöki látogatást (*canonica visitatio*) azért is szorgalmazta, mert a katolikus restauráció egyik fontos eszközének tekintette. V. Sixtus pápa 1585-ben megjelent „*Romanus Pontifex*” kezdetű konstitúciójában ugyan már elrendelte a vizitációkat (vö. VANYÓ TIHAMÉR, Püspöki jelentések a magyar szent korona országainak egyházmegyéiről 1600–1850. Pannonhalma, 1933. XII. 1.), de nálunk a török uralom ezt csak részben tette lehetővé. Az első, az egész országra kiterjedő látogatást csak a XVIII. század derekán, Mária Terézia 1745. december 8-án kelt pátense alapján tudták elvégezni, amit gyűjtőterületemen, a veszprémi egyházmegyében Padányi Bíró Márton püspök a lakosság név szerinti összeírásával kapcsolt össze. A püspökség területén fek-